

Nieuwe sociale bewegingen in de Belgische politiek. Een impressie.

door Staf HELLEMANS

Docent aan de Handelshogeschool Antwerpen
en aan de Economische Hogeschool Limburg

'Nieuwe sociale bewegingen' is de verzamelnaam voor bewegingen die mobiliseren rond zulke uiteenlopende thema's als vrede, emancipatie van vrouwen, homo's en lesbiennes, milieu, Derde Wereld, leegstand van huizen, anti-racisme, christelijke basiswerking...¹. In het eerste deel van dit artikel wordt dit ogenschijnlijk allegaartje vooropgesteld. Vervolgens wordt nagegaan welke plaats deze bewegingen in de Belgische politiek innemen en welke impact zij tot nu toe hebben gehad. In de ondertitel spreek ik relativerend over 'een impressie'. Dat is nodig want, behalve enkele schaarse surveys van VAKA- en Agalev-Ecolo-militanten en van het kiespubliek van de groene partijen, zijn er slechts weinig kwantitatieve gegevens voorhanden.

I. Over oude en nieuwe sociale bewegingen

A. Nieuw

De nieuwe sociale bewegingen kan men op drie manieren karakteriseren: chronologisch, ideologisch en organisatorisch. Geen van de drie typering en op zich definieert de nieuwe sociale bewegingen exclusief. Tesa men genomen geven ze wel een goede omschrijving.²

In de eerste plaats hebben de nieuwe sociale bewegingen gemeenschappelijk dat ze allen dateren van na 1960. Ze zijn dus maximaal ongeveer 25 à 30 jaar oud. Het begin wordt gemarkeerd door de opkomst van een nieuwe jeugdcultuur³,

Met dank aan J. Ackaert, D. Jacobs, K. Lauwers, B. Rihoux en P.E. Stouthuysen.

(1) Een goed gedocumenteerd overzichtswerk van de nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen en/of België is er niet. Het boek van J.W. DUYVENDAK, e.a., *Tussen verbeelding en macht*. 25 Jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland. Amsterdam, 1990 kan als voorbeeld dienen. Zie in afwachting, het themanummer over de basisbewegingen van *De Nieuwe Maand*, 1982, nr. 6 en D. JACOBS, J. ROEBROEK, *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen en Nederland*. Antwerpen, 1983.

(2) In dezelfde zin R. KOOPMANS, J.W. DUYVENDAK, Sociale bewegingen en het primaat van de politiek. In: J.W. DUYVENDAK, e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht*, op.cit., blz. 16-18; voor een ruimere aanzet tot definiëring, S. WALGRAVE, Nieuwe sociale bewegingen: een type van sociale bewegingen. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1992, nr. 1, pp. 71-104.

(3) H. KLEIJER, R. LAERMANS, G. TILLEKENS, De markt van vermaak en plezier. Over het ontstaan van een zelfstandige jeugdcultuur in België en Nederland. *Sociologische Gids*, 1992, nr. 5-6, pp. 384-399.

door de studentenbeweging van de tweede helft van de jaren '60⁴, de ontluikende interesse voor de Derde Wereld, de experimenteer- en inspraakdrang in het katholicisme na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-65). In de loop van de jaren '70 komen met de man-vrouw-problematiek⁵, het milieu (in het bijzonder de afwijzing van kernenergie)⁶ en de vredesproblematiek⁷ nieuwe thema's naar voor, die grote groepen hoofdzakelijk jonge mensen op straat brengen.

Rond 1980 duikt de term 'nieuwe sociale bewegingen' op. Terwijl de alternatieven, progressieven, basismilitanten – er waren verschillende benamingen in omloop – in het begin, om zich ideologisch te situeren, hoofdzakelijk teruggrepen naar hetgeen men als het oorspronkelijk (want zuiver) socialistische ideeën-goed zag, werd van dan af met de opkomst van sectoriële bewegingen (vrouwen-, milieu-, vredes-, in mindere mate ook homo- en kraakbeweging) gezocht naar het nieuwe, naar hetgeen hen van andere bewegingen deed verschillen. De 'nieuwe' sociale bewegingen zetten zich dus met deze zelfgekozen naam af van de 'oude' sociale bewegingen, in de eerste plaats de arbeidersbeweging, waar men ideologisch het dichtst bij stond.⁸

De tijdsdimensie is vanzelfsprekend maar een eerste benadering. Bewegingen met gelijkaardige doelstellingen treft men ook al vroeger aan, zij het kleiner in omvang – bijvoorbeeld de natuuristenbeweging van rond de eeuwwisseling – of als onderdeel van een grote 'oude' beweging – bijvoorbeeld de anti-militaristische strekking in de socialistische arbeidersbeweging. Omgekeerd kunnen niet alle bewegingen van na 1960 onder de noemer 'nieuwe sociale bewegingen' worden gebracht (b.v. comités tegen de legalisering van abortus). Verdere specificering is dus nodig.

B. Links-libertair

De nieuwe sociale bewegingen kenmerken zich ten tweede door een zekere ideologische verwantschap. Het gaat hier om het delen van een aantal waarden, niet om een uitgewerkt ideeënsysteem. In navolging van Inglehart duidt men dit waardengevoel vaak aan als post-materialistisch. Zo verklaarden, in een onderzoek

(4) Zie o.a. L. VOS, Terugblik op roerige jaren. De Leuvense studentenbeweging sinds de jaren zestig. *Onze Alma Mater*, 1987, nr. 4, pp. 223-242.

(5) R. VAN MECHELEN, *Uit eigen beweging*. Balans van de vrouwenbeweging in Vlaanderen 1970-1980. Leuven, 1979; D. KEYMOLEN, M-Th. COENEN, *Stap voor stap*. Geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België. Brussel 1991; M. HOOOGHE, *The second Best Option of the Belgian Women's Movement*. Brussels, Ms, 1993.

(6) P. LEROY, A. DE GEEST, *Milieubeweging en milieubeleid*. Antwerpen - Amsterdam, 1985.

(7) Zie vooral P.E. STOUTHUYSEN, The Pace Movement in Belgium. *International Social Movement Research*, 1991, pp. 175-199.

J. DE DEKEN, De sociale basis van de vredesbeweging in Vlaanderen. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1988, nr. 3, pp. 305-349. Verder: E. VAN DEN BEGIN, *De vredesbeweging in Vlaanderen*. Antwerpen, 1983, M. HEIRMAN, Even aantrekkelijk en ongrijpbaar als de regenboog. De vredesbeweging, één jaar na de installatie van de kernraketten. *Kultuurleven*, 1986, nr. 8, pp. 688-694.

(8) De relatie arbeidersbeweging – nieuwe sociale bewegingen stond in dit zelfdefiniëeringsproces dan ook een aantal jaren centraal. Zie bijvoorbeeld W. VAN TRIER, 1968-1978 – ...: De 'Patchwork' fase van de revolutionaire strijd. In: *De Nieuwe Maand*, 1979, nr. 1, pp. 19-42; D. JACOBS, J. ROEBROEK, *Nieuwe sociale bewegingen op. cit.*, pp. 81-117; S. HELLEMANS, Maatschappelijke verandering op nieuwe wegen. De arbeidersbeweging en de ecologische beweging in perspectief. *Socialistische Standpunten*, 1985, nr. 4, pp. 1-15.

van J. De Deken van 1984, 85 tot 89% van de VAKA-militanten (Vlaams Aktiekomitee tegen de Atoomwapens) zich post-materialistisch tegenover slechts 14% in de Belgische bevolking als geheel.⁹ Een survey uit 1985 bij de leden van Agalev en Ecolo bracht eveneens 85% post-materialisten aan het licht.¹⁰ De kernleden van de nieuwe sociale bewegingen stellen zich ideologisch dus anders op dan de doorsnee bevolking.

Met Herbert Kitschelt duid ik het waardengevoel van de nieuwe sociale bewegings liever aan als links-libertair.¹¹ Links verwijst niet naar socialisme, maar vager naar waarden als sociale gevoeligheid, rechtvaardigheid, kritische houding ten aanzien van de markteconomie. Libertair impliceert een anti-autoritair geïnspireerd wantrouwen tegenover grote, hiërarchische organisaties (leger, kerk, staat, massapartijen) en het streven naar persoonlijke autonomie en authenticiteit.

C. Organisatorisch heterogeen

Een aantal oude sociale bewegingen hebben in hun schoot grote, duurzame organisaties weten op te richten. In België zijn vooral de katholieke en socialistische bewegingen vóór 1960 in dit opzet geslaagd. Het gaat hier om een dubbele associatie van persoon, organisatie en beweging. Personen werden langdurig en intensief geïntegreerd in organisaties. De organisaties op hun beurt groepeerden zich tot een blok in een overkoepelende beweging. De nieuwe sociale bewegingen kenmerken zich daarentegen door een dubbele disassociatie. De geëngageerde individuen behouden een gereserveerde reflex ten aanzien van de organisaties en de organisaties staan op hun autonomie ten aanzien van koepelorganisaties of integratieve aanspraken vanuit een ruimere beweging.¹² Het gevolg is een enorme organisatorische verbrokkeling.

Karakteristiek voor de nieuwe sociale bewegingen zijn de massa's kleine actiegroepen en verenigingen, die her en der te lande zijn ontstaan. Ze kennen geen duidelijk lidmaatschap: wie actief is, behoort tot de groep. Ze staan onverbonden, zelfs vaak onwetend naast elkaar. Ze zijn weinig hiërarchisch gestructureerd. Ze komen snel op, maar verdwijnen vaak ook na korte duur. De organisatieloyaliteit van de participanten is klein en het verloop is bijgevolg aanzienlijk. Die gereserveerde houding heeft het ontstaan van enkele grotere organisaties nochtans niet verhinderd. Voorbeelden zijn Greenpeace, Amnesty International, Oxfam, Artsen zonder Grenzen, de groene partijen. Wel zijn de leden hier vervangen door afstandelijke donateurs of (wisselende) kiezers, die een beperkte kern van professionelen en militanten op de been houdt.¹³

(9) J. DE DEKEN, *A socio-political profile of the current peace movement in Flanders*. Brussel (VUB), 1988, p. 35.

(10) H. KITSCHOLT, S. HELLEMANS, *Beyond the European Left*. Ideology and Political Action in the Belgian Ecology Parties. Durham, 1990, pp. 66-67.

(11) Voor empirische documentatie bij de Agalev- en Ecololeden, zie H. KITSCHOLT, S. HELLEMANS, *Beyond the European Left*, op. cit., pp. 54-57 en 67-72 en S. HELLEMANS, H. KITSCHOLT, Agalev en Ecolo als links-libertaire partijen. *Res Publica*, 1990, nr. 1, pp. 91-93.

(12) S. HELLEMANS, *Strijd om de moderniteit*, Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800. Leuven, 1990, i.h.b. pp. 207-227.

(13) S. HELLEMANS, De politieke potentie van een kleine schare militanten. In: J. JANSSENS, R. WILLEMS (red.), *Tussen droom en daad*. 10 Jaar Agalev in het parlement. Brussel, 1991, pp. 147-148.

In de oude sociale bewegingen werden de belangrijkste domeinen, waarop een beweging zich bewoog, na verloop van tijd meestal afgedekt door één grote organisatie (vakbond, ziekenfonds, socio-culturele vereniging voor vrouwen,...). Zo'n eenheidsorganisatie was normaliter het resultaat van een moeizaam en langdurig centralisatieproces van oorspronkelijk autonome, lokale verenigingen.¹⁴ De blijvende organisatorische verbrokkeling van de nieuwe sociale bewegingen maakt zulke centralisatie onmogelijk. Men behelpt zich met koepelorganisaties van verenigingen en organisaties. Voorbeelden zijn de Bond Beter Leefmilieu (BBL), het Vrouwen Overleg Komitee (VOK), het Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking (NCOS), het Vlaams Aktiekomitee tegen de Atoomwapens (VAKA) en het Overlegcentrum voor de Vrede (OCV). Zij zorgen per domein (resp. milieu, vrouwen, Derde Wereld en vrede) voor interne coördinatie en voor externe verdediging van gemeenschappelijke eisenbundels naar de overheid toe. Typerend is echter dat deze koepels, ondanks hun cruciale taken, zwak blijven: ze hebben slechts weinig personeel in dienst en hebben geen of slechts een minimale wijzingsbevoegdheid naar de leden toe. De grote organisaties behouden in de koepels het laatste woord.

De organisatorische heterogeniteit heeft, tesamen met de anti-autoritaire ingesteldheid, ook zijn weerslag op de gekozen actievormen. De voorkeur gaat naar kleinschalige, liefst ludieke acties. Paradigmatisch zijn de happenings van Provo in Amsterdam in de jaren '60, de fietselingen van de Groene Fietsers in Vlaanderen in de jaren '70 en de spectaculaire acties van Greenpeace in de jaren '80. Daarnaast maakt men ook veel gebruik van actievormen zoals de betoging of de petitie. De vredesbeweging heeft in de jaren '80 trouwens de grootste betogingen op touw gezet, die België ooit gekend heeft.

II. De basis van het succes: verwante en op allianties gerichte bewegingen

In het voorgaande werd de organisatorische heterogeniteit en het vage karakter van de links-libertaire gevoeligheid benadrukt. Niet voor niets spreekt men over de nieuwe sociale bewegingen in het meervoud. Langs de andere kant is er een grote verwantschap tussen de diverse bewegingen. Zij toont zich in de vele personele, ideologische en organisatorische verbindingen.¹⁵ De onderlinge verflechting is één van de redenen, die de soms spectaculaire opkomst van een nieuwe beweging helpt verklaren. Ik geef enkele voorbeelden ter illustratie.

Na het onverwachte succes in de parlementsverkiezingen van oktober 1981 richtte Agalev zeer snel doorheen Vlaanderen plaatselijke kernen op. Weliswaar wensten (en wensen) de nieuwe bewegingen zich niet te identificeren met één bepaalde partij en bleef het aantal leden van Agalev (schommelend tussen 1000 en 3.000 sinds 1982) gering. Dat de partijbasis in 1982 op een jaar tijd aangroeide van hooguit enkele honderden tot boven de duizend, was niettemin te danken aan

(14) Het overzicht van de socialistische arbeidersbeweging in België door zijn leider E. VANDERVELDE, *Le parti ouvrier belge, 1885-1925*. Bruxelles, 1925 belicht dit proces zeer expliciet. Niettemin kwamen ook in de oude bewegingen koepelorganisaties voor (b.v. NSKO, Caritas Catholica, FEBECOOP).

(15) Zie voor Nederland W. VAN NOORT, *Nieuwe sociale bewegingen: ideologische, strategische, organisatorische en personele verbindingen*. In: O. SCHREUDER (red.), *Moderne bewegingen*. Zeist, 1985, pp. 140-159.

het doorstoten van militanten, die reeds actief waren in de milieu-, de vredes- en de Derde Wereldebeweging, in mindere mate in de vrouwenbeweging.¹⁶

Nog frappanter blijkt deze innige vervlechting van de verschillende nieuwe sociale bewegingen uit de anti-racisme betoging 'hand in hand' te Brussel in maart 1992. De naar schatting 100.000 deelnemers leken op diegenen, die enkele jaren eerder opstapten in de vredesbetogingen. Ook de organisator van de betoging, het VAKA-OCV, had zich zonder moeite 'gerecycleerd' van koepel van de vredesbeweging tot anti-racismekoepel. Zijn Franstalige tegenhanger, het CNAPD ('Comité Nationale d'Action pour la Paix et le Développement'), ooit begonnen als Derde Wereld-organisatie om dan uit te groeien tot mede-organisator van de vredesbetogingen¹⁷, was eveneens van de partij.

Ook op plaatselijk vlak schuiven de militanten voortdurend heen en weer tussen de verschillende nieuwe sociale bewegingen, in het bijzonder tussen milieu-, vredes-, Derde Wereld- en anti-racismebeweging. De actievoerders, die gewoonlijk een thuisbasis hebben in één van de bewegingen (vaak een Wereldwinkel), kennen elkaar en richten zich tot elkaar van zodra een thema de gemoederen in beroering brengt. Elke actiegroep en koepelorganisatie fungeert dus als een organisatorisch centrum van een beweging, in rustige tijd slapend of slechts marginaal actief, maar in staat om via het netwerk van persoonlijke kennissen en actiegroeperingen de andere bewegingen te mobiliseren (al lukt dit uiteraard niet altijd).

Een tweede factor die de snelle doorbraak of groei van nieuwe bewegingen bevordert, vloeit direct voort uit hun organisatorische heterogeniteit. De nieuwe sociale bewegingen vormen noch binnen noch tussen de bewegingen een blok. De vele kleine actiegroepen en de weinig robuuste koepels hebben geen vaste achterban en beschikken zelf niet over de middelen (financiën, militanten) om op eigen houtje grootschalig te mobiliseren. Zij zoeken daarom als vanzelf naar steun bij andere groeperingen, om te beginnen bij de verwante groeperingen uit de nieuwe bewegingen zelf en vervolgens ook bij andere, langer geëtablerde organisaties. Deze laatste hoeven ook wegens de lichte organisatiestructuur minder bevreesd te zijn voor onderschikking of instrumentalisatie. Zowel op plaatselijk als op nationaal vlak ziet men dan ook dat vele oudgediende organisaties hun medewerking verlenen voor activiteiten die uitgaan van nieuwe sociale bewegingen. Zo kunnen de jaarlijkse 11.11.11-acties behalve op de medewerking van de

(16) De groene partijen zijn veruit het vaakst onderzocht: P. STOUTHUYSEN, De politieke identiteit van Agalev. *Res Publica*, 1983, nr. 2-3, pp. 349-375; P. LEROY, Waar staan 'de groenen' in Vlaanderen voor? *Ons Erfdeel*, 1984, nr. 4, pp. 481-494; K. DESCHOUWER, P.E. STOUTHUYSEN, L'électorat d'Agalev. *Courier hebdomadaire du CRISP*, 1984, nr. 1061, 30 pp.; P. STOUTHUYSEN, De Vlaamse groene partij Agalev. O. SCHREUDER (red.), *Moderne Bewegingen*, Zeist, 1985, pp. 97-119; Ph. MAHAUX, J. MODEN, Le Mouvement Ecolo. *Courier Hebdomadaire du CRISP*, 1984, nr. 1045-1046, 68 pp.; D. BUYLE, Van pechstrook naar paradigma. De groenen in Vlaanderen. *De Nieuwe Maand*, 1985, nr. 1, pp. 16-27; K. DESCHOUWER, Belgium: The Ecologists and Agalev. In: F. MÜLLER-ROMMEL (red.), *New politics in Western Europe*. Westview Press, 1989, pp. 39-53; H. KITSCHOLT, *The Logics of Party Formation*. Ecological Politics in Belgium and West-Germany. Ithaca and London, 1989; H. KITSCHOLT, S. HELLEMANS, *Beyond the European Left*, o.c.; S. HELLEMANS, H. KITSCHOLT, Agalev en Ecolo, o.c.; F. JANSSENS, R. WILLEMS (red.), *Tussen droom en daad*. 10 Jaar Agalev in het parlement. Brussel, 1991; S. HELLEMANS, F. JANSSENS, Het lot van Agalev: terugblik en vooruitblik. *De Nieuwe Maand*, 1992, nr. 3, pp. 12-24; B. RIHOUX, Résultats électoraux d'Ecolo. *Courier hebdomadaire du CRISP*, nr. 1371-1372, 1992, 62 p.

(17) P.E. STOUTHUYSEN, The peace movement, o.c., p. 179.

Wereldwinkels beroep doen op scholen, jeugdverenigingen, politieke partijen, kerkelijke groeperingen, (verzuilde) verenigingen,... Soms is die steun van andere organisaties meer mondeling dan reëel – en kan het gebeuren dat nauwelijks meer geïnteresseerden verschijnen dan het aantal groeperingen die op de uitnodiging staan. In andere gevallen ligt juist in dit vermogen tot alliantie de basis voor een snelle, massale mobilisatie.

Dat het samengaan van beide factoren – de verwantschap tussen de nieuwe en de medewerking van oude bewegingen – een nieuwe beweging tot ongekende hoogten kan opstuwten, illustreert als geen ander de vredesbeweging.¹⁸ Sedert jaren werden er in België vredesacties op touw gezet (b.v. 'neen aan de 30 miljard' (legervliegtuigen) in 1975). Tussen 1979 en 1987 kent de anti-rakettenbeweging dan plotseling een succes als nooit tevoren. Zij is erin geslaagd – en dit ging niet vanzelf – zowel de massale steun van de reeds bestaande nieuwe sociale bewegingen te verkrijgen als een wel zeer brede alliantie tot stand te brengen tussen de nieuwe bewegingen en andere organisaties en bewegingen. Het succes van de eerste betoging in 1979 (50.000 demonstranten), op een moment toen de oude bewegingen nog niet wilden meedoen, is vooral te danken aan de snelle mobilisatie van een reeds bestaand netwerk van Wereldwinkels, jeugdbewegingen, christelijke basisgroepen, Elcker-Ik vormingscentra,... vanuit de nieuwe koepelorganisatie van de vredesbeweging VAKA. VAKA moest niet van nul beginnen, maar kon beroep doen op het verzamelde machtspotentieel en de ervaringen van de hele nieuwe bewegingssector. In die zin is de anti-rakettenbeweging perfect vergelijkbaar met de mobilisatie van een oude beweging bij belangrijke thematische campagnes – zo b.v. van de katholieken in de schoolstrijd.¹⁹ De volgende betogingen in Brussel kenden, in 1981 met 200.000 deelnemers en in 1983 met 400.000 deelnemers, nog een grotere opkomst. Deze keer hadden ook de hele christelijke en socialistische arbeidersbeweging alsmede het Interdiocesaan Pastoraal Beraad, het hoogste adviesorgaan van de katholieke kerk, zich massaal achter de betogingen gezet. De vredesbeweging was erin geslaagd om, op uitzondering van de conservatief-christelijke, de liberale en de nieuw-rechtse strekkingen, ongeveer heel België achter zijn minimumplatform te krijgen.²⁰ Dat de raketten toch werden opgesteld, toont dan echter weer de betrekkelijkheid van zulke successen aan.

III. Waarom blijft België beheerst door de traditionele organisaties en partijen?

De nieuwe sociale bewegingen zijn reeds meer dan 25 jaar en met niet onaanzienlijk succes actief. Onder hun leiding werden de grootste betogingen na 1965 georganiseerd. In hun schoot ontwikkelden zich de ecologische partijen en een resem nieuwe organisaties en koepels. Welke impact heeft dat geressorteed bij

(18) P.E. STOUTHUYSEN, *The peace movement, op. cit.*, Hij benadrukt eveneens het samengaan van de genoemde twee factoren. Dit samengaan is trouwens geen louter Belgisch fenomeen, maar doet zich ook elders voor. Zie voor Nederland H. KRIESI, Ph. VAN PRAAG Jr, *Old and New Politics. The Dutch Peace Movement and the Traditional Political Organizations. European Journal of Political Research*, 1987, nr. 3, pp. 319-346.

(19) L. HAAGDORENS, De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 - juli 1955). *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1984, nr. 1-2, pp. 3-70.

(20) Zie m.b.t. dit aspect ook M. HEIRMAN, Even aantrekkelijk en ongrijpbaar als de regenboog, *o.c.*

de traditionele partijen en organisaties? Hoever zijn de nieuwe bewegingen gedrongen in de politieke besluitvorming?

Laat me beginnen met een negatieve vaststelling. Ondanks het succes van de nieuwe bewegingen hebben de traditionele organisaties en partijen toch zonder moeite hun dominante positie in de Belgische politiek en maatschappij weten te behouden. De nieuwe bewegingen wegen niet zwaar op de politieke besluitvorming. Voor een deel is dit het gevolg van de inpassingsstrategie, die de traditionele partijen en organisaties mettertijd zijn gaan voeren ten aanzien van de themata en actiemethodes van de nieuwe bewegingen. Belangrijker lijkt me echter het feit dat de lichte organisatiestructuur van de nieuwe bewegingen weliswaar volstaat voor grootscheepse mobilisaties, maar verhindert dat deze mobilisaties gekapitaliseerd worden tot eigen organisatiemacht.

A. Respons van de traditionele organisaties

De oude bewegingen en organisaties, vooral deze van katholieke en socialistische strekking, zijn receptiever geworden en fungeren nu deels als transmissiekanalen voor de gevoeligheden van de nieuwe bewegingen in de politiek. Het is een duidelijk teken dat de nieuwe bewegingen wel degelijk een impact hebben. Zoals gewoonlijk bij nieuwe politieke uitdagingen, waren de reacties aanvankelijk afwerend en negatief. Illustratief is de reactie van de socialistische partij. Terwijl in Nederland 'Nieuw Links' in de PvdA snel doorstootte naar de top, stond de Belgische Socialistische Partij lange tijd wantrouwig ten opzichte van de nieuwlichterij. Zie b.v. de beruchte uitspraak van Louis Major in 1972, "wijven moeten niet zoveel complimenten maken". Met de 'Doorbraak'-operatie van de Vlaamse SP op het einde van de jaren '70 kwam er dan een grotere openheid ten aanzien van de nieuwe bewegingen. In de katholieke zuil is de houding van de CVP tot op de dag van vandaag zeer gereserveerd gebleven. In de rangen van menige katholieke zuilorganisatie heerst evenwel een meer positieve appreciatie (b.v. jeugdbeweging, KWB). Sommige katholieke organisaties dienen trouwens evenzeer tot de nieuwe sociale bewegingen te worden gerekend, zo bijvoorbeeld 'Broederlijk Delen', dat al op het einde van de jaren '60 evolueerde van een zuivere missie- naar een maatschappijkritische Derde Wereldorganisatie, en Pax Christi, dat in de loop van de jaren '70 en '80 veranderde van een gezagsgetrouwe, naar binnen gekeerde groep in een actieve vredesorganisatie.

Dat de traditionele organisaties en partijen door de selectieve opname van de nieuwe thema's hun positie konden veilig stellen, blijkt als geen ander uit de evolutie van de vrouwenbeweging.²¹ De tweede emancipatiegolf bereikte België in 1970 met de acties van Dolle Mina, PAG (Pluralistische Actiegroep voor gelijke kansen voor mannen en vrouwen) en 'Marie Mineur'. In de daaropvolgende jaren verdwenen deze actiegroepen weliswaar naar de achtergrond, maar de beweging als geheel verbreedde zich tot een heel gamma van alternatieve vrouwengroepen, vrouwen- en vluchthuizen en praatgroepen. In 1972 werd met onverwacht groot succes de eerste Vrouwendag op 11 november georganiseerd en werd het VOK (Vrouwenoverlegkomitee) als koepel opgericht. Nu waren er al in het kader van de zuilen decennialang vrouwenorganisaties zoals KAV (Katholieke Arbeidersvrouwen), KVLV (Katholieke Landelijke Vrouwengilden), SVV (Socialistische Vooruitziende Vrouwen). In de loop van de jaren '60 werden deze langzaam en aarzelend

(21) Zie voor het volgende i.h.b. M. HOOGHE, *The Second Best Option*, o.c.

meer gevoelig voor de nieuwe man-vrouw-problematiek. Zij werden uitgedaagd door de acties en het succes van het nieuwe feminisme en gingen van dan af meer resoluut deze thematiek en in mindere mate ook het actierepertoire overnemen.²² Ook binnen de partijen kwam er snel respons en werden er, mede vanuit de verzuielde vrouwenorganisaties, politieke vrouwengroepen opgericht om als drukkingsgroepering van binnen uit de emancipatiepolitiek te bevorderen. Zo ontstonden o.a. 'Vrouw en Maatschappij' in de CVP (1974), de 'Federatie Vlaamse Vrouwen' in de schoot van de Volksunie (1978), de 'Vereniging van PVV-Vrouwen' (1978), de 'Socialistische Vrouwen' in de SP (1980). Sinds het wegdeemsteren in de jaren '80 van de alternatieve vrouwengroepen, de vaandeldragers van de tweede feministische golf, wordt de vrouwenbeweging opnieuw, zoals vóór 1970, beheerst door de traditionele, ondertussen ideologisch vernieuwde vrouwenorganisaties.

B. Geringe organisatorische kapitalisering

De onmiskenbare impact van de nieuwe sociale bewegingen – over de mate van impact kan men eindeloos debatteren – , heeft dus niet belet dat de drie grote zuilen verder de politieke besluitvorming in België zijn blijven beheersen. Nu is het verdrijven van gevestigde organisaties uit hun machtsposities altijd een uiterst moeilijke opgave, zeker wanneer deze zich gaan afstellen op de nieuwe uitdagingen. De Vlaamse Beweging, die nochtans aan de basis ligt van de federalisering van België, heeft dat mogen ervaren. Zij is niet als zelfstandige beweging (Volksunie, Vlaams niet-partijpolitiek gebonden verenigingsleven), doch slechts via haar meer gematigde vleugels in de grote zuilen doorgedrongen tot de top van de politieke besluitvorming. Voor de nieuwe sociale bewegingen lijkt me om interne redenen de directe verovering door eigen organisaties van de politieke en maatschappelijke meerderheid nog meer uitgesloten. Het is de keerzijde van de in de vorige paragraaf beschreven successtory qua mobilisatie. De nieuwe sociale bewegingen kenmerken zich immers ondanks de mobilisatiekracht door een gebrek aan organisatiemacht. Hun lichte en gefractioneerde structuur en het diffuse voorkomen – de organisatorische complementen van de links-libertaire ideologie – verhinderen dat het aanzienlijke mobiliserende vermogen blijvend omgezet wordt in organisatiekapitaal.

Dat verklaart waarom de nieuwe sociale bewegingen lijden aan een gebrek aan historische continuïteit. Sommige bewegingen en organisaties zijn ondertussen totaal van het toneel verdwenen (de studenten- en anti-kernenergiebeweging, organisaties als CVA-Wereldscholen). Andere bewegingen hebben zich kunnen recycleren (de vredesbeweging tot anti-racismebeweging). Nog andere, zoals de autonome vrouwenbeweging, werken op een laag pitje verder. Het probleem voor de nieuwe bewegingen is dat zij leven van de mobiliserende momenten en er minder dan de oude bewegingen in slagen een werking uit te bouwen, die het gewone, dagelijkse leven van de leden begeleidt en omkadert. De hoger opgeleide en mobiele achterban van de nieuwe bewegingen is niet geïnteresseerd in een leven in de beweging. Dat maakt de duurzaamheid van vele actiecomités en organisaties zo precair. Ik verwacht nochtans niet dat de nieuwe sociale bewegingen in de nabije toekomst gaan verdwijnen. De thema's (milieu, Derde Wereld, racisme,...) blijven actueel en de sympathie van de bevolking is, getuige de groei van

(22) Zo bijvoorbeeld het KAV, O. OSAER, e.a., *De christelijke arbeidersvrouwenbeweging*. In: E. GERARD (red.), *De christelijke arbeidersbeweging in België*. Deel II, Leuven, 1991, pp. 386-407.

een aantal organisaties, zeker niet verminderd. Voorbij zijn eerder de wilde, utopische beginjaren, maar ook de jaren van de steile groei. De nieuwe sociale bewegingen hebben sinds enkele jaren de consolidatiefase bereikt. Zij zijn erin geslaagd zich, zij het minimaal, te institutionaliseren. Maar ook de politiek heeft er zich op afgesteld: niemand kijkt nog op van spectaculaire prikacties of zelfs van een betoging van 50.000 à 100.000 personen. De nieuwe bewegingen worden bijgevolg geconfronteerd met vergelijkbare problemen als de oude. Zo moeten de vrouwenbeweging en Agalev zich nu moeite gaan getroosten om de jongeren aan te spreken. En de vertaling van grootse idealen naar minimale, praktische realisaties zorgt voor onzekerheid en soms moedeloosheid (cfr. de jarenlange, tot nu toe vergeefse odyssee van het NCOS om de Belgische politici er toe te brengen 0,7% van het BNP aan ontwikkelingssamenwerking te besteden). De lichtere organisatorische structuur en de afhankelijkheid van enthousiasmerende mobilisatiemomenten maken dat de nieuwe bewegingen hier kwetsbaarder staan dan de oude bewegingen.

De geringe organisatorische kapitalisering van mobilisaties speelt de nieuwe bewegingen ook parten wanneer zij als drukkingsgroepering optreden. Drukkingsgroeperingen moeten twee tegenstrijdige dingen kunnen combineren – en dat gaat vaak slechts met veel moeite. Zij moeten de achterban kunnen mobiliseren om pressie uit te oefenen op de overheid. Omgekeerd moeten zij deze achterban eveneens kunnen disciplineren om een afgesloten compromis te doen aanvaarden. De organisaties van de nieuwe sociale bewegingen dreigen echter voortdurend tussen beide stoelen terecht te komen: enerzijds het wantrouwen van de achterban, die hen geen ruim mandaat wil verlenen, en anderzijds de reserve van de overheid, die hen niet voor vol aanziet en dus de belangen van andere, machtigere organisaties laat doorwegen. Neem als voorbeeld de milieubeweging, de beweging die zich met de Derde Wereldbeweging het best heeft weten te institutionaliseren. Vele jaren lang was zij niet aanwezig in de besluitvorming. Onder haar druk waren wel allerhande adviesraden opgericht, doch daarin zetelden, zo bijvoorbeeld inzake ruimtelijke ordening, wel ambtenaren en producentengroeperingen, maar geen vertegenwoordigers van de milieubeweging.²³ Sinds 1991 werd met de oprichting van de MINA-Raad (Milieu en Natuur), die advies aan de Vlaamse regering verstrekt voor alle dossiers inzake milieu en ruimtelijke ordening, ook deze tweede stap gezet. Er werd zelfs verkregen dat er meer mandaten (de helft plus één) voorbehouden werden voor de afgevaardigden van de milieubeweging dan voor de traditionele sociale partners, die onvermijdelijk ook in de MINA-Raad zitting hebben. In kringen van de milieubeweging geeft men graag toe dat dit niet zozeer het gevolg is van hun sterke onderhandelingspositie dan wel een uiting van politieke welwillendheid van de huidige bewindslieden. Geen gemakkelijke positie om zwaar en radikaal druk uit te oefenen! In het algemeen voelen de nieuwe sociale bewegingen zich daarom beter thuis in hetgeen men de expressieve zijde van de politiek noemt, het aanklaarten van problemen.²⁴ Mobiliseren blijft hun sterke kant.

(23) P. LEROY, A. DE GEEST, *Milieubeweging, o.c.*, pp. 167-171, 177, 198-199.

(24) Dat blijkt ook uit de empirische analyse van I. VAN HOREN, Actiemiddelen van drukkingsgroeperingen in België. Onderzoek aan de hand van het Vrouwen Overleg Komitee, de Bond Beter Leefmilieu, het Vlaams Artsensyndicaat en de Belgische Boerenbond. *Res Publica*, 1990, nr. 1, pp. 95-115.

IV. Verruiming, verbreding en autonomisering van de participatie

In de vorige paragraaf werd de vraag gesteld naar de machtspositie van de nieuwe sociale bewegingen in de Belgische politiek en naar hun invloed op de dominante partijen en drukingsgroeperingen. Daarnaast hebben de nieuwe sociale bewegingen ook bijgedragen tot een grondige wijziging in het participatiepatroon van de bevolking aan de politiek. Meer burgers dan voorheen nemen deel aan het politieke debat (verruiming van de participatie). Zij maken daarbij gebruik van een meer uitgebreid repertoire aan actiemiddelen (verbreding van de participatie). De elite-gestuurde participatie, die tot in de jaren '60 in het verzuilde België gebruikelijk was ²⁵, verandert meer en meer in een elite-uitdagende participatie, die niet meer door een elite geïnstrumentaliseerd is (de autonomisering van de participatie). Zulke diepgaande veranderingen in de wijze waarop het politieke systeem functioneert, is uiteraard niet alleen het directe gevolg van de activiteiten ontplooid door de nieuwe sociale bewegingen. Zij weerspiegelen globaal-maatschappelijke trends als een hogere scolarisatie- en informatiegraad van de burgers, betere communicatie- en transportmogelijkheden, grotere bereikbaarheid en impact van de politiek in het dagelijks leven,... Als voortrekkers hebben de nieuwe sociale bewegingen in ieder geval deze drievoudige wijziging in het participatiepatroon bevorderd.

A. De participatorische ideologie van de nieuwe sociale bewegingen

Dat de nieuwe sociale bewegingen bijgedragen hebben tot wijzigingen in het participatiepatroon, kan men afleiden uit hun ideologische opstelling ten aanzien van de politiek. In de grond zijn de nieuwe sociale bewegingen positief gericht op politiek (vandaar ook de afkeer van het liberalisme). Politiek is belangrijk. Zo staat men gewoonlijk niet afkerig van overheidsinterventie en wil men deze zelfs uitgebreid zien tot een aantal nieuwe domeinen (b.v. milieu, Derde Wereld, non-discriminatie met betrekking tot vrouwen, homo's en ethnische minderheden). Bovendien ziet men in politiek meer dan louter een instrument om politieke doelen te bereiken. Politiek dient ook gemeenschapsstichtend te zijn: in de politieke gemeenschap komt de sociale verwevenheid van individuen op een geprivilegieerde manier tot uiting en dient ook op een bijzondere manier gezorgd voor de optimalisering van de individualisatiekansen van elke persoon. Politiek is dus, in de ogen van de militanten van de nieuwe sociale bewegingen, een geprivilegieerd medium, waarin het wezen en de fundamentele noden van de mens aan bod komen. Vanuit zulke filosofie is het logisch dat participatie van de bevolking en openheid van de politiek beschouwd worden als basiseisen voor een betere werking van het politieke systeem in België. Het ideaal is er één van directe democratie, liefst met vermindering van vertegenwoordigers. Indien toch een beroep dient gedaan op vertegenwoordigers, dan mogen deze niet al te veel macht krijgen. Het liefst van al ziet men goed gecontroleerde, roterende amateurvertegenwoordigers of -politici, niet de professionele politici, die nu de dienst uitmaken. ²⁶ Deze visie staat haaks op de complexe, op passiviteit en op elite-gestuurde mobilisatie gestoelde politiek, die in België gebruikelijk is. Zo positief men in kringen van de nieuwe sociale

(25) L. HUYSE, *De niet-aanwezige staatsburger*. Leuven, 1969; ID., *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek*. Antwerpen, 1970.

(26) Zeer expliciet vindt men deze idealen terug in de groene partijen. Zie H. KITSCHOLT, *The Logics*, o.c., pp. 168-200; H. KITSCHOLT, S. HELLEMANS, *Beyond the European Left*, o.c., pp. 131-167.

bewegingen staat tegenover politiek als gemeenschappelijke opgave, zo kritisch bejegt men de bestaande politieke praktijk, de werking van de traditionele partijen, drukingsgroeperingen en overheid.

Vanuit hun anti-autoritaire gemeenschapsideaal hebben de nieuwe sociale bewegingen dus bijgedragen tot een verruiming van de participatie, tot een verbreding van het actierepertoire en tot een verschuiving van 'elite-directed' naar 'elite-challenging' participatie. Deze stellingen leid ik af uit de resultaten van onderzoek in de ons omringende landen.²⁷ De schaarse indicaties voor België wijzen mijns inziens in dezelfde richting.

B. Verruiming van de participatie

Over de verruiming van de participatie van de bevolking schijnt weinig twijfel te bestaan. Zo rapporteert Inglehart een groei tussen 1973 en 1987 van de politieke interesse van de bevolking in 7 van de 8 Europese landen met voldoende data (waaronder België) met gemiddeld 4,5%.²⁸ In Duitsland steeg het aantal betogingen van rond en onder de 2000 per jaar tussen 1968 en 1975 naar een gemiddelde van boven de 6000 in de jaren '80.²⁹ Nederlandse onderzoekers berichten dat de politieke betrokkenheid en activiteit in Nederland, die in de jaren '60 aardig gestegen was, ook in de jaren '70 en in de jaren '80 op een hoog peil bleef en op een aantal vlakken (b.v. betogingsdeelname, petitie) nog vergrootte.³⁰ We mogen aannemen dat deze stijgende participatiegraad ook in België waarneembaar is. In de meeste onderzoeken bengelt België met Italië weliswaar steeds onderaan wat betreft politieke belangstelling en engagement van de bevolking.³¹ Toch zou het aandeel van de Belgische bevolking, dat regelmatig over politiek discussieert, toegenomen zijn van gemiddeld 42% voor de periode 1973-1975 naar 53% voor de jaren 1982-1987.³² De stijging in een daaraan voorafgaande periode van het gemiddelde aantal betogers per jaar wijst in dezelfde richting. Het gemiddelde aantal steeg van 199.801 voor de periode 1953-1959 over 208.497 voor de periode 1960-1967 naar 244.977 betogers per jaar voor de jaren 1968-1974.³³

(27) Zie vooral S.H. BARNES, M. KAASE (Eds.), *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, 1979 en R. INGLEHART, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, 1990.

(28) Het gaat om interesse in politieke discussies, R. INGLEHART, *Culture Shift, o.c.*, pp. 353-355.

(29) Th. BALISTIËR, Strassenprotest in der Bundesrepublik Deutschland. In: B.J. WARNEKEN (Hg.), *Massenmedium Strasse*. Zur Kulturgeschichte der Demonstration. Frankfurt am Main, 1991, pp. 257-259.

(30) H. KRIESI, P. CASTENMILLER, De ontwikkeling van politiek protest in Nederland sinds de jaren zeventig. *Acta Politica*, 1987, nr. 1, pp. 61-84; P. CASTENMILLER, P. DEKKER, Politieke betrokkenheid en activiteit in Nederland 1973-1986. *Res Publica*, 1989, nr. 1, pp. 95-110.

(31) R. INGLEHART, *Culture Shift, op. cit.* en de bespreking daarvan door M. HOOGHE, Wat is er verkeerd met België? *De Nieuwe Maand*, 1992, nr. 9, pp. 9-13; H. GAUS, P. VAN DER VOORT, De politieke belangstelling in België en het kiezerspubliek van de politieke partijen. In: J. KERKHOF, e.a. (red.), *De versnelde ommekeer*. De waarden van Vlamingen, Walen en Brusselaars in de jaren negentig. Tiel, 1992, pp. 163-166.

(32) R. INGLEHART, *o.c.* p. 355.

(33) J. SMITS, *Democratie op straat*. Een analyse van de betogingen in België. Leuven, 1984, p. 124.

De langzame stijging van de participatiegraad in vergelijking met de jaren vóór 1965, die zich in ongeveer heel de Westerse wereld heeft voorgedaan, is, zoals gezegd, goeddeels te verklaren vanuit algemene factoren als de toegenomen scolarisatie, welvaart, mobiliteit en informatieverspreiding, waardoor mensen sneller voor een zaak in het geweer komen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de groei in België van het gemiddeld aantal betogers per jaar tussen 1953 en 1974, waarin de nieuwe sociale bewegingen, die slechts in de loop van de jaren '60 opduiken, nog weinig meespelen.³⁴ Niettemin hebben de nieuwe sociale bewegingen, die zelf vanuit deze algemene factoren zijn ontstaan, op hun beurt tot deze stijging van de participatiegraad bijgedragen. Vele betogingen, grote en kleine, werden in de jaren '70 en '80 door actiegroepen, organisaties en koepels uit deze bewegingssector georganiseerd.³⁵ Post-materialisten (of links-libertairen), de achterban van de nieuwe sociale bewegingen, blijken ook meer dan andere geneigd om te participeren in allerhande niet-conventionele acties.³⁶ De nieuwe sociale bewegingen fungeren qua politieke participatie als een soort van politieke avant-garde, die te vergelijken is met de rol die de liberalen speelden in het midden van de 19de eeuw en de socialistten eind 19de-begin 20ste eeuw. Beide grote bewegingen waren in die periode ook de 'bezetters van de straat', de toonzetters in de politieke mobilisatie van de burgers.

C. Verbreding van het actierepertoire

Tesamen met de verruiming van de participatie werd ook het actierepertoire gevoelig verbreed. In de loop van de jaren '60 en '70 werd het repertoire aan conventionele actievormen (lobbyen, geven van stemadviezen, indienen van bezwaarschriften, pamfletacties,...) immers uitgebreid met een heel gamma van niet-conventionele participatievormen. Duyvendak, e.a. onderscheiden in deze laatste soort verschillende gradaties: direct-democratische (referenda,...), demonstratieve (petities, manifestaties, betogingen,...), confrontatieve (boycot, hongerstaking, blokkades en sit-ins, bezettingen, storen van manifestaties,...) en gewelddadige (ramen ingooien, aanslagen, gewelddadige betogingen,...).³⁷ Uit het betogingsonderzoek van Jef Smits weten we dat België niet zo verslapen is als het soms wordt voorgesteld. In tegenstelling tot vele andere landen waren betogingen hier ook reeds vóór 1965 een veel gebruikt actiemiddel. De harde, levensbeschouwelijke confrontaties (zie konings- en schoolstrijd) en een combattieve (Waalse) arbeidersbeweging (zie staking tegen de eenheidswet) maakten dat zulke demonstratieve en confrontatieve acties (zoals politieke stakingen) in de Belgische geschiedenis regelmatig opdoken. België volgde wel de algemene trend in die zin dat in de loop van de jaren '60 steeds vaker betoogd werd door steeds meer groepen voor steeds meer doelen.³⁸ De toenemende frequentie van het betogingsmiddel is echter niet alleen een gevolg van de opkomst van de nieuwe sociale bewegingen. Ook

(34) J. SMITS, *o.c.*, pp. 196-200.

(35) Voor cijfers, zij bij gebrek aan Belgische data – een vervolgonderzoek op Smits' werk ware gewenst – verwezen naar het betogingsonderzoek in Nederland van J.W. DUYVENDAK, e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht*, *o.c.*

(36) R. INGLEHART, *Culture Shift*, *o.c.*, pp. 310-318.

(37) J.W. DUYVENDAK, e.a. (red.), *o.c.*, pp. 254-256.

(38) J. SMITS, *o.c.*, pp. 119-131.

de andere bewegingen en tal van corporatistische groeperingen gingen hun eisen steeds vaker op deze manier onderstrepen.³⁹

Dat voordien onbekende, half-illegale protestvormen (bezettingen, blokkades, hongerstakingen, boycotts,...) in België burgerrecht hebben verworven, houdt wel direct verband met de activiteiten van de nieuwe sociale bewegingen. Het was de studentenbeweging, die vanaf de Leuvense kwestie in 1966 experimenteerde met deze nieuwe vormen en daarmee grote nieuwsgolven sloeg. Ook de Dolle Mina's en de milieu-activisten maakten met voorliefde gebruik van zulke provocatieve actievormen. Eens de eerste schrikreacties waren weggeëbd en zowel de politiek, de ordehandhavers als de bevolking zich op de nieuwe protestvormen hadden afgesteld, werden deze actievormen in feite verrassend snel gemeengoed (cfr. de blokkades van de Franse vrachtwagenchauffeurs in de zomer '92 en van de Europese boeren in december '92).

D. Van elite-gestuurde naar elite-uitdagende participatie

Naast de verbreding van het actierepertoire en de verruiming van de participatie is ook de aard van de participatie gewijzigd. Inglehart ziet, in de lijn van Barnes en Kaase, een evolutie "from elite-directed to elite-directing politics".⁴⁰ De externe mobilisatie van leden door grote, hiërarchische organisaties zoals massapartijen, kerken en vakbonden verliest terrein ten voordele van mobilisaties door ad hoc-groepen en comités. Niet de ondersteuning van welbepaalde organisatie-elites, maar het bepleiten van een bepaald thema staat hier centraal.⁴¹ Een indicatie van deze verschuiving levert het betogingsonderzoek van Smits. Terwijl het aantal betogingen, met grote jaarlijkse schommelingen uiteraard, stijgt van 38 in 1953 tot 756 in 1974, daalt het gemiddelde aantal betogers van 1.560 in 1953 naar 437 in 1974.⁴² De evolutie weerspiegelt de toenemende invloed van informele groepen en ad hoc-comités in de betogingsmarkt: zij zijn zeer actief, maar beschikken niet over een grote, vaste achterban die zij mits de nodige inspanningen kunnen mobiliseren. Het zijn voornamelijk de jongeren die zich op de communautaire (Leuven Vlaams) en post-materialistische breuklijn op deze wijze manifesteren.⁴³ Zij dragen het ideaal van de directe democratie en van de amateur-representanten uit. De verruiming en verbreding van de participatie bracht dus geen ondersteuning van de politieke elites met zich mee, maar eerder een grotere uitdaging.

V. Een nieuwe breuklijn in een vervagend breuklijnenstelsel

De politieke wetenschap ziet België traditioneel opgedeeld volgens drie grote breuklijnen: de levensbeschouwelijke (katholieken-vrijzinnigen), de sociaal-economische (kapitaal-arbeid) en de communautaire (Vlamingen-Franstaligen).⁴⁴ Beginnend in de jaren '60 heeft zich langzaam een nieuwe breuklijn uitgediept, de

(39) J. SMITS, *o.c.*, pp. 194-203 en 332-337.

(40) R. INGLEHART, *o.c.* p. 335.

(41) R. INGLEHART, *o.c.* pp. 338-339.

(42) J. SMITS, *o.c.*, pp. 121-125.

(43) J. SMITS, *o.c.*, pp. 232-239.

(44) A. VAN DEN BRANDE, Mogelijkheden van een sociologie der Belgische conflicten na de tweede wereldoorlog (1944-1961). *Sociologische Gids*, 1963, nr. 1, pp. 2-29; L. HUYSE, Breuklijnen in de Belgische samenleving. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1983, nr. 1-2, pp. 9-25.

tegenstelling tussen links-libertairen en autoritair-rechts.⁴⁵ Met de recente verkiezingen van november '91 heeft deze breuklijn duidelijk aan profiel gewonnen. De nieuwe breuklijn is een exponent van de mogelijkheden en de problemen van onze hoogmoderne, zelfreflexieve samenleving. De rechts-autoritaire pool wil de verwarring en de onzekerheid die de economische en maatschappelijke crisis en de vele veranderingen en dreigingen op wereldschaal bij een deel van de bevolking hebben teweeggebracht, aangrijpen voor een geforceerde terugkeer naar zogenaamde oude waarden (autoriteit, gezin, blanke superioriteit, cultureel monisme in plaats van pluralisme). De links-libertairen opteren daarentegen voor een pluralistische wereldcultuur met vergroting van de persoonlijke autonomie, voor een terugdringing van materiële waarden (de economie, het consumentisme) en kanten zich tegen autoritaire gezagsverhoudingen, verzuiling, sociale onrechtvaardigheid.

De nieuwe breuklijn vreet aan de traditionele partijen en organisaties. Dat was ook vroeger zo. De opkomst van de sociaal-economische breuklijn veranderde de burgerlijke katholieke partij in een standenpartij met een sterke arbeiders- en boeren vleugel en splitste de vrijzinnigen in een liberale en een socialistische strekking. Het burgerlijk verenigingsleven verbleekte bij de opkomst van de vele, vaak verzuilde massa-organisaties. De communautaire breuklijn verplichtte de grote partijen en tal van organisaties tot de opdeling van hun unitaire organisatiestructuren. Zoals dat bij elke nieuwe breuklijn het geval is, worden de organisaties van de andere breuklijnen ook nu weer blootgesteld aan de centrifugale krachten van de beide polen van de nieuwe breuklijn. Vooral de Volksunie, de CVP en de SP, de belangrijkste verliezers van de voorbije parlementsverkiezingen, zien hun achterban uiteengetrokken tussen de links-libertaire en de rechts-autoritaire polen. Zij bevinden zich, ook om nog andere redenen (secularisering, het einde van de klassieke arbeiders- en Vlaamse beweging), in een moeizame fase van herpositionering.

Het lijkt erop – en het voorgaande wees daar al op – dat de bestaande organisaties het al bij al toch minder moeilijk hebben dan bij vroegere breuklijnen om zich tegenover de nieuwe organisaties staande te houden. Splittingsen of verregaande vernieuwingen van de partij- en organisatiestructuren zijn in ieder geval niet in zicht. Weliswaar moeten ze zich op een dieperliggend niveau afstellen op de meer autonome participatie, waarvan de nieuwe sociale bewegingen de voortrekkers zijn, en op de grotere wisselvalligheid van de kiezer. Maar de nieuwe sociale bewegingen en nieuw-rechts ontsnappen daaraan evenmin. Deze zijn er wegens hun fragiele organisatorische infrastructuur en de minimale contactpunten met de achterban zelfs nog gevoeliger voor dan de oude.

Dat de organisaties die zich op de nieuwe breuklijn bevinden, de oude organisaties niet dreigen te overtoeven of te breken is een gevolg van het diffuse karakter van de nieuwe sociale bewegingen. Dit is echter geen alleenstaand feit. Terwijl in de decennia vóór 1960 beide zijden van de tegenstellingen vaak goed georganiseerd werden en de tegenstellingen bijgevolg scherp geïnstitutionaliseerd wa-

(45) H. KITSCHOLT, S. HELLEMANS, *The Left-Right Semantics and the New Politics Cleavage*. *Comparative Political Studies*, 1990, nr. 2, pp. 210-238; S. HELLEMANS, *De politieke potentie*, o.c., pp. 143-146.

ren ⁴⁶, verliezen de organisaties en bewegingen na 1960 in het algemeen het vermogen om zichzelf en hun achterban totaliserend te organiseren. Dat treft bijna alle sociale bewegingen, ook de oude, verzuilde bewegingen. ⁴⁷ Zij gaan zich allen meer thema- en minder breuklijn-georiënteerd gedragen zodat de grote scheidingslijnen, die België verdelen, – op de communautaire breuklijn na – diffuser worden. Waar voorheen gesloten blokvorming vooropstond, nemen zij nu een meer open houding aan en gaan ze gemakkelijker allianties aan met andere organisaties en bewegingen (cfr. de vanzelfsprekendheid vandaag van het gemeenschappelijk vakbondsfront en de samenwerking tussen oude en nieuwe sociale bewegingen). De vervaging van de breuklijnen treft dus alle bewegingen, maar in het bijzonder de nieuwe sociale bewegingen. Ook tijdens de hoogdagen van de alternatieve subcultuur en van de confrontatiekoers in de jaren '70 hebben de nieuwe sociale bewegingen nooit de indruk kunnen wekken de samenleving in twee blokken of kampen te polariseren. Globaal lijkt het er dus op dat de analyse van de Belgische samenleving en politiek, te beginnen met de nieuwe sociale bewegingen, niet meer zo exclusief op enkele grote breuklijnen kan worden geaxeerd als dat vroeger het geval was.

Summary: New social movements and the political system in Belgium. Some impressionistic evidence.

In overviewing the (scant) empirical evidence gathered on and the literature written about New Social Movements (NSM's) in Belgium this article tries to buttress three general propositions. First, the NSM's highlight a general tendency among social movements today of a thoroughgoing dissociation of the mobilizational potential on the one hand and organizational (decision making) power on the other hand. Second, the NSM's in Belgium have helped substantially in raising participation levels, broadening the action repertoire of the citizens and changing the nature of participation. Third, although participation levels in Belgium are still beneath the West-European averages, the NSM's constitute in Belgium - with the New Right as their direct opponent - a new cleavage line in an altogether weakening system of cleavages.

(46) D. URWIN, Social Cleavages and Political Parties in Belgium: Problems of Institutionalization. *Political Studies*, 1970, nr. 3, pp. 320-340 en in zijn spoor J. BILLIET, Verzuiling en politiek: theoretische beschouwingen over België na 1945. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1982, nr. 1, pp. 86-92.

(47) Cfr. de grondige, op cliëntelisering en grotere domeinspecificiteit gerichte transformatie van de zuilen na 1960. S. HELLEMANS, *Strijd om de moderniteit, o.c.*, pp. 184-188, 211-217 en 234-236.